

LIMBA CA ELEMENT DE STRUCTURARE A TIPARULUI DE GÎNDIRE EUROPEAN

Lucia DĂRĂMUȘ
Editor revista *Pro Saeculo*

Abstract

Language is the intimate element that gives unity to Europe. We discuss here different terms from the Latin or Greek, that influenced different scientific systems (human or natural sciences). Also, we underline the fact that linguistic creativity reflects the capacity of language to enter some other linguistic systems. There is unity in nowadays' European world due to language.

Cel mai intim element care dă unitate, care conferă unitate Europei, dar mult mai adînc întregii ființe umane, este limba în sens generic și în mod particular, pentru unitatea structurală a Europei, este limba latină. Desigur, dacă e să ne gîndim la bază, ceea ce putem identifica, ceea ce trebuie luat în calcul ca reprezentativitate pentru tiparul de gîndire european, este moștenirea lingvistică, religioasă, într-un cuvînt moștenirea cultural-științifică. Dacă e să fim și mai restrictivi, atunci identificăm cele trei moșteniri: *moștenire greacă; moștenirea latină; moștenirea creștină cu fundalul iudaic*, dacă nu cumva fundamentul evreiesc ar constitui cea de a patra moștenire.

Bază pentru toate tipurile de moștenire este limbajul cu cele două calități *sine qua non*, limbajul care structurează, pune ordine în lume și limbajul care descrie. Lingvistica integrală, prin exponentul ei, Eugen Coșeriu, propune o tripartiție în interiorul limbajului: *limbajul ca activitate - energiea; limbajul ca facultate intuitivă - dynamis; limbajul ca produs al activității de vorbire - ergon*.

Pentru reprezentabilitatea culturală, baza o constituie gîndirea greacă, prin mit, pentru că ceea ce are intim cultura greacă este **mitul**. În acord cu lucrările filosofului german Nietzsche, mitul reprezintă imaginea oricărei culturi sănătoase, de care se leagă pornirile creatoare ale omului, desigur, prin cele două paliere definite de filosof - *dionisiacul și apolinicul*.

„De Apollo și Dionysos se leagă cunoștința noastră că în lumea grecească e o contradicție uriașă, ca origine și ca intenție, între arta apolinică a artistului plastic și între arta fără icoane a muzicii, ca artă a lui Dionysos” - în original, *Die Geburt der griechischen Tragoedie*, Alfred Kroner Verlag, Leipzig, p.48

Filosoful român Lucian Blaga face distincție între *a gîndi mitic* și *a gîndi mitologic*.
”A gîndi mitic înseamnă a continua linia vizionară a mitului, a gîndi mitologic înseamnă doar

a-ți îmbrăca gândurile alegoric în haine luate de-a gata din mitologie.”Lucian Blaga, *Humanitas, Zări și etape*, p.190

Hegel, în *Fenomenologia spiritului*, întrevede sinteza dintre cele două paternus-uri care stau la fundamentul culturii europene - credința la Ierusalim și știința la grecii antici.

Conform dicționarilor oficiale știința ar avea reprezentabilitate în planul cunoștințelor, însemnând

1) faptul de a avea cunoștințe

2) pregătire intelectuală, instrucție

Termenul, în limba română, vine prin filieră franceză, fr. *science*. Însă, ca importanță a planului pe care-l definește, el s-a impus în mai toate limbile europene, în diferite forme, cu schimbările lingvistice de rigoare, fiind de proveniență latină.

De exemplu, în engleză există *science* ”department of systematized knowledge; coordinated knowledge of the operational of general laws...” Longman, *Concise English Dictionary*, 1985, p1233

El provine din rădăcina lui *scio, scire, scivi, scitum* care are ca prim sens ”a hotărî”, mai apoi ”a ști” - Cf. *Dicționar Latin-Român*, Ion Nădejde și Amalia Nădejde Gesticone, Ed. Adevărul.

Cu sensul de ”a hotărî” apare la Titus Livius - *Ut tribus plebis rogationem ferret sciretque plebs*. Pentru ca tribunul plebei să propună o lege și plebea să hotărască. La Plaut apare expresia *scire omnes linguas* în care este implicat sensul ”a ști”; ”a ști toate limbile”. Cu același sens îl întâlnim la Lucretius în expresia *An scire adversa pati* - Dacă ai putea (ai ști) să suferi nenorocirile”. Așadar, ca moștenire directă a latinității, a modului în care latina vedea, gândea lumea prin acest termen, știința este îmbinarea armonioasă dintre ”a hotărî” și ”a ști”.

Acesta este planul lingvistic al termenului, care își găsește fundamentul în terminologia latină, însă în plan filosofic, o filosofie a științei o întâlnim la grecii antici. De exemplu, atomismul apare la Leucippos. Se cade să amintim că Leucippos a fost discipolul lui Zenon, așadar a trăit în veacul al V-lea. În Abdera întemeiază o școală filosofică, avându-l printre discipoli pe Democrit. După cum se cunoaște, Democrit își depășește învățătorul. O afirmă și Epicur într-o scrisoare adresată lui Eurylochos. Însă, începuturile lui Leucippos, în ale filosofiei, sînt incontestabile. Conform filosofiei acestuia, Universul (to pan) este o parte vid, iar o altă parte este plin de corpuscule (soomatoon). Tot Leucippos a avut previziunea elementelor primordiale: atomi (atomous). Cunoaștem despre opera lui Leucippos din operele altor filosofi. - Cf. Democrit, fr. A33 (Tetral., III-IV); B4b: 1. Achill Tatios., Isag. 1-B (din Eudoros) că stelele ar fi viețuitoare - zao - aceasta o contestă atât Anaxagoras cât și Democrit

(sau, mai degrabă, Leucippos) în *Marea Cosmologie - Megaloo diakosmoo*.

Așadar, o lucrare științifică atribuită lui Leucippos este *Marea Cosmologie*. Despre Leucippos aflăm și din scrierile lui Aristotel. Aristotel, *De gen. et corr. A. 8, 324b35, 325 a1* - ”*Leucippos și Democrit au emis judecăți, cel mai adesea sistematic și printr-o teorie unitară (evi logoo) despre toate fenomenele, stabilind un principiu (arhen) în conformitate cu natura, așa cum este ea*” De fapt, după cum se întâmplă în domeniul științific, o teorie se sprijină pe alta, un fenomen pe altul sau, dimpotrivă, o teorie este combătută de alta, un fenomen combătut de altul. Cert este că ceea ce a reprezentat știința în antichitate a dat naștere la problematizarea ei, la teoretizarea acesteia, definind-o, punându-i un set de valori, după care toți oamenii de știință putându-se ghida. Expozeul realizat pînă acum nu reprezintă decît o simplă aducere aminte a unui singur filosof care a deschis ușa spre un domeniu, cel filosofico-atomist, introducînd termeni tehnici care au pătruns prin acest palier în limbile moderne de circulație, constituind un fundament pentru unitatea lingvistică, pentru filonul comun al limbilor europene de astăzi. Termenii pe care îi regăsim în filonul de bază sînt extrem de mulți, ei pătrunzînd în sistemele lingvistice actuale prin intermediul diferitelor paliere de gîndire, tehnicizîndu-se, cele mai importante fiind științele exacte și științele umaniste, în special prin cel lingvistic.

Referindu-se la *teoria unitară* a lui Leucippos, Aristotel folosește expresia *eni logoo*, pentru termenul ”principiu” uzitează termenul *arhen*. Luînd în calcul cuvîntul *logos*, știm cu toții cum acesta, prin intermediul filosofiei și al literaturii, a migrat în limba latină, pentru că îl găsim la Plautus cu sensul de ”discurs”, dar și la Terentius - *Logi! - povești, mofturi!* Termenul, desigur, prin filieră filosofică, dar și religioasă, face istorie, palierul lui semantic fiind extrem de larg, impunîndu-se ulterior în toate domeniile și limbile moderne. Trebuie amintit aici că în *Septuaginta*, în conformitate cu Eugen Munteanu, *Studii de lexicologie biblică*, p. 41, o variantă a termenului *logos* cunoaște o dezvoltare semantică, desemnînd ”rațiunea” care luminează gîndirea marelui preot.

Pe aceeași rădăcină cu *logos* există termenul *to logeion* care, conform cu Bailly, are două sensuri de bază ”tribunal”, ”parte a scenei destinată actorilor spre a vorbi”. Însă, în *Septuaginta*, termenul *logeion* (diminutivul lui *logos*) prezintă o dezvoltare semnatică, desemnînd o parte a veșmîntului preoțesc, respectiv pieptarul iar în *Noul Testament* dezvoltă un nou sens de ”predicție divină”.

ex: *qui accepit verba vitae dare nobis*

Cei mai mulți termeni din filonul latin - grec îi regăsim în domeniul medical, practic, întreaga terminologie medicală este tributară acestor două limbi. Dăm spre exemplificare cîteva

elemente din diferite sisteme lingvistice actuale.

ex: a) lat. phreneticus - gr. phrenetikos - engl. phrenetic - rom. frenetic

b) rom. ataxie - fr. ataxie - engl. ataxia - gr. *a-tassein*

ataxia - tulburare a coordonării mișcărilor voluntare din cauza lezării unor căi nervoase.

c) rom. flegmă - lat. phlegma - engl. phlegm - gr. flegma

Am ales sisteme lingvistice deosebite, incluzându-l și pe cel englezesc, care nu este de sorginte romanică, pentru a arăta importanța limbii latine, modul în care s-a păstrat vie în intimitatea chiar a unei limbi neromanice, dar de sorgine, aș numi-o, germano-latină.

Științele umane și-au rezervat ele însele moștenirile terminologice de specialitate, unii termeni desemnând zone ale științei tratate.

ex: a) rom. epifanie - engl. epiphany - gr. *epifainein*

b) rom. epilog - fr. epilogue - engl. epilogue - lat. epilogus - gr. epilogos

c) rom. fonem - fr. phoneme - engl. phoneme - gr. phonema

Modalitățile prin care limba a influențat un sistem sau altul sînt multiple. Un exemplu minimal îl avem în observația termenului gr. *aer*. Acesta, prin tiparele de gândire filosofice grecești, pătrunde în limba latină *aer*, *aeris*, însemnînd miros, nor, ceață. Că a pătruns în latină din limba greacă, o demonstrează cazul acuzativ *aera*. Datorită acestei istorii filosofice pătrunde și în alte sisteme lingvistice, pînă în limbile moderne, în limba engleză termenul fiind *air*.

În domeniul științific am putut observa la Leucippos cum a funcționat limbajul, importanța acestuia. Apoi, s-a putut observa evoluția unor termeni, modul prin care au migrat dinspre filosofie spre teologie. În domeniul medical, profilul limbajului a jucat și joacă un rol extrem de important. Un caz concret este cel al medicinei hipocratice. Desigur, este de remarcat ținuta filosofică a scrierilor lui Hipocrate. Terminologia folosită în *Corpus* este de sorginte filosofică, termenii fiind: *arhe*, *dunamis*, *ananke*, *fusis*, *nomos* etc. ..

Moștenirea antică pe care o avem îi datorează foarte mult lui Aristotel, nu doar pentru scrierile proprii cu caracter filosofic, ci și faptului că prin intermediul lui modernii au acces la autorii a căror opere s-au pierdut ori s-au transmis pînă în zilele noastre doar fragmentar. Este cazul lui Hipocrate despre care aflăm din scrierile lui Aristotel sau Platon.

Aristotel, *Politica VII, IV,3* "Se poate spune despre Hippocrates, nu ca om, ci ca medic, că este cu mult mai mare decît un altul care s-a făcut cunoscut printr-o statură mult mai mare ca a sa"

Aristotel însuși dezvoltă o structură științifică, fiind, de fapt, primul care gîndește o teorie despre vise, despre halucinații. Conform lui Aristotel, halucinațiile sînt fenomene

diferite de senzații, cei mai mulți stimuli acționând asupra unor minți pasive (în somn) sau goale (în cazuri de boli mintale). Problema halucinațiilor este tratată și de Toma d'Aquino. Halucinația, conform acestuia, este rodul imaginației, prin intermediul organului senzorial periferic: *ut videatur ab anima imaginaria vel sensuali visione (...) Contingit aliqua secundum imaginationem vel sensum videri* - după cum sînt văzute de suflet cele imaginare sau printr-o viziune a simțurilor....Se întîmplă ca unele lucruri să fie văzute conform imaginației sau simțului - Toma d'Aquino, *Summa theologiae Ia, De malo XVI, 11*.

Temelia a ceea ce s-a transmis pare a fi limba, căci prin ea se structurează universul, ceea ce înseamnă că domeniile de cunoaștere și creație nu sînt deloc rupte în intimitatea lor, ci dimpotrivă, în subsidiar, există o unitate.

Privind spre formele de creație, unitatea dintre acestea a fost prevăzută și enunțată și de Paul Valery cînd spune "această explorare sistematică a posibilului mental, pe care o realizează geometria și literatura și muzica" - Cf. *Note despre Nietzsche*, în *Secolul XX, 7-12 / 1993, p.221*. Ortega y Gasset vede și mai adînc atunci cînd spune "La poesia es hoy la algebra superior de las metáforas".

Despre unitatea a tot ceea ce există, însă din perspectivă fizică, vorbește și Basarab Nicolescu "la temelia lumii, a tuturor fenomenelor, există o lege a trinității, implicînd trei principii" - Cf. *Noi, particula și lumea*. Pe aceeași linie a unității fizice cu nuanțe adînc spirituale merge și Bohme, atunci cînd afirmă că trebuie o întoarcere spre cele spirituale, avînd în vedere că baza existenței stă în treime.

"Trebuie să vă întoarceți privirile (...) în trinitatea neschimbată și sacră, care este, prin excelență, esența biruitoare, efervescentă și activă." C.f. B. Nicolescu, op. cit. p.236

Însă, în toată unitatea care stă la baza științelor, fie ele naturale sau umane, există factorul creativității care asigură o treaptă pentru cercetare.

În domeniul lingvistic există palierul limbajului ca activitate creatoare - *energeia* - conform cu Eugen Coseriu, care distinge între acesta și alte două falii: limbajul ca facultate intuitivă - *dynamis* și limbajul ca produs al activității de vorbire - *ergon*.

Coșeriu realizează relația dintre limbajul general și limbajul poetic prin posibilitățile lui creatoare. Conform lingvistului, limbajul se realizează în universalitate, situîndu-se dincolo de adevăr și de fals. O altă idee cu privire la creativitatea lingvistică aparține lui Roman Jakobson, care consideră că latura creativă a limbajului o regăsim pînă și în planul sonorității, al redundanței sunetelor.

"Thus, there is a recognition that everything in the speech sound plays some linguistic role and that, therefore, there are redundant, configurative, expressive and physiognomic features

in addition to the distinctive one. In fact, the sound shape as a whole is a linguistic creation...”

Cf. Roman Jakobson, Selected Writings, VIII, Completion volume one, Mouton de Gruyter

Creativitatea lingvistică este de o importanță covârșitoare, pentru că ea reflectă capacitatea limbajului de a intra în transformări fonetice și de sens, capacitatea de a primi sau a lăsa în con de umbră anumite nuanțe semantice, capacitatea de a intui sau de a pătrunde în alte sisteme lingvistice, punând ordine în lume, descriind-o. De fapt, vorbim cum gândim și gândim cum vorbim. Acestor două atribute le sînt tributare toate celelalte domenii.

Există unitate în lumea europeană de astăzi? Da, există, este detectabilă în orice plan de activitate, științific sau de creație artistică și se datorează limbii, iar ca particularitate celor două limbi istorico-culturale, întîlnite în toate straturile sociale: latina și greaca.